

Gwara regionu

Autor: Izabela Winiarska

W opisach dialektologicznych za gwary Śląska północnego uznaje się najczęściej gwary niemodlińskie, opolskie i kluczborskie oraz sycowskie. Taki podział zaproponowany przez Alfreda Zarębę (1961) na podstawie prac Kazimierza Nitscha (1960) został uwzględniony w przewodniku. Alfred Zaręba podstawą wydzielenia tego podregionu gwarowego uczynił {tt}149|mazurzenie{/tt}, dlatego w zespole północnośląskim znalazły się gwary niemodlińskie mające (oprócz mazurzenia) większość cech wspólnych ze środkowośląskimi gwarami prudnickimi [zob. więcej: Dialekt śląski//Zasięg terytorialny i podziały dialektu]. Mazurzenie jest również cechą różniącą gwary opolskie i strzeleckie. Część badaczy do zespołu gwar północnośląskich włączają również gwary lublinieckie. Inaczej gwary północnośląskie widział Stanisław Bąk, który podstawą ogólnego podziału uczynił wymowę samogłoski ę na końcu wyrazów, bardziej szczegółowego zaś: wymową ę w środku wyrazu, artykulacją samogłoski a pochylone i częściowo mazurzenie (zob. rozszerzoną wersję artykułu). Cały północny Śląsk cechuje {tt}149|mazurzenie{/tt}, np. przyjezdźali{mmp3}S7201.mp3{/mmp3}, cinsko{mmp3}S7202.mp3{/mmp3}, łopusconół{mmp3}S7203.mp3{/mmp3}, nie mos juz{mmp3}S7204.mp3{/mmp3}, cy {mmp3}S7374.mp3{/mmp3}, może lepsze {mmp3}S7275.mp3{/mmp3}, Prósłowa nasego {mmp3}S7276.mp3{/mmp3}, przysed {mmp3}S7277.mp3{/mmp3}, Przysiec {mmp3}S7278.mp3{/mmp3}, rzec {mmp3}S7279.mp3{/mmp3}, szkoda {mmp3}S7280.mp3{/mmp3}, wazne {mmp3}S7281.mp3{/mmp3}, wcora {mmp3}S7282.mp3{/mmp3}, wysło {mmp3}S7283.mp3{/mmp3}, wymięsac {mmp3}S7284.mp3{/mmp3}, wyprosoł {mmp3}S7285.mp3{/mmp3}, zeby {mmp3}S7286.mp3{/mmp3} = przyjeżdźali, ciężko, opuszczona, nie masz już, czy, może lepsze, Prósłowa naszego, przyszedł, Przysiecz, rzecz, szkoda, ważne, wczoraj, wyszło, wymieszać, wypraszał, żeby. Odróżnia ono w zdecydowanie tę część śląskiego regionu od niemazurzącej Wielkopolski. Tak jak w innych gwarach, także na północnym Śląsku, mazurzenie wycofuje się pod wpływem wymowy ogólnopolskiej, np. cołs{mmp3}S7205.mp3{/mmp3} i czołs{mmp3}S7206.mp3{/mmp3}. Na Śląsku północnym występuje tzw. {tt}82|udźwięcniająca fonetyka międzywyrazowa{/tt}, np. siedemsed_lat{mmp3}S7207.mp3{/mmp3}, tuz_nołzocniejszoł{mmp3}S7216.mp3{/mmp3}, chodź je {mmp3}S7287.mp3{/mmp3}, jag jest{mmp3}S728}, jag joł {mmp3}S7289.mp3{/mmp3}, naroz mu {mmp3}S7291.mp3{/mmp3}, u noz jak {mmp3}S7292.mp3{/mmp3} = siedemset lat, toż najzacniejsza, choć jest, jak jest, jaj ja, od jesieni, naraz mu, u nas jak. Niekiedy w sytuacjach czytania tekstów zapisanych gwarą udźwięcniająca wymowa regionalna zostaje osłabiona, np. siolańdziesiąt_razy{mmp3}S7208.mp3{/mmp3}. Wymowa samogłosek Gwary Śląska północnego zachowują podział na {tt}220|samogłoski jasne{/tt} i {tt}221|samogłoski pochylone{/tt}. Uwagę zwraca {tt}69|dyftongiczna wymowa samogłoski á{/tt} pochylone, która to głoska najczęściej brzmi tutaj jak dwudźwięk oł, np. łobrołbiali{mmp3}S7210.mp3{/mmp3}, wojołki{mmp3}S7211.mp3{/mmp3}, z łopoloł{mmp3}S7212.mp3{/mmp3}, nie pamienioł{mmp3}S7213.mp3{/mmp3}, gołdała {mmp3}S7275.mp3{/mmp3}, drobniołków {mmp3}S7294.mp3{/mmp3}, gołdka {mmp3}S7295.mp3{/mmp3}, modroł {mmp3}S7296.mp3{/mmp3}, obiołd {mmp3}S7297.mp3{/mmp3}, nołprzód {mmp3}S7298.mp3{/mmp3}, owiwoł {mmp3}S7299.mp3{/mmp3}, Polołk {mmp3}S7300.mp3{/mmp3}, pytoł {mmp3}S7301.mp3{/mmp3}, wlołz {mmp3}S7302.mp3{/mmp3}, wyprosoł {mmp3}S7203.mp3{/mmp3} = obrabiali, wojaki, Opola, nie pamięta, gadała, dla, drobniołków, gadka, modra, obiad, naprzód, owijał, Polak, pyta, wlałz, wyprasza. Czy wiesz, że.... Przykład nołzocniejszoł{mmp3}S7209.mp3{/mmp3}, zasługuje na uwagę także z innych względów. Ciekawostką jest tu dawna postać przedrostka stopnia najwyższego przymiotników i przysłówków ná- (z á pochylonym). Współczesna forma tego przedrostka naj- upowszechniła się dopiero od XVII w. pod wpływem gwar mazowieckich. Taki sposób wymowy á pochylonego jest właściwy dla gwar opolskiej, kluczborskiej i częściowo niemodlińskiej. Na północnych skrawkach Śląska samogłoska ścieśnia się jeszcze bardziej, przechodząc w ouł, ół (w Sycowskim niekiedy dochodzi tu do zaniku ł). Miejscami usłyszeć można także wymowę jednogłoskową bliską lub równą o, np. zogroda (Rychwałd), groł {mmp3}S7304.mp3{/mmp3}, naroz {mmp3}S7305.mp3{/mmp3}, Polok {mmp3}S7306.mp3{/mmp3} = zagroda, grał, naraz, Polak. Możliwa jest też wymowa jako y: zygroda (gwary niemodlińskie){tt} Stanisław Bąk, Mowa polska na Śląsku, Wrocław 1974, s. 34. |i{/tt}. {tt}69|Wymowa dyftongiczna samogłoski á{/tt} pochylone łączy część Śląska (także środkowego) z Wielkopolską, a różni od gwar małopolskich i innych gwar śląskich mających artykulację jednogłoskową. Samogłoska a jasne ulega ścieśnieniu w sąsiedztwie {tt}256|spółgłosek półotwartych{/tt} [zob. {tt}232|samogłoski przed spółgłoskami nosowymi{/tt}, {tt}233|samogłoski przed spółgłoskami ustnymi{/tt}], co jest zjawiskiem ogólnogwarowym. Jednak wówczas a przechodzi w o lub ou || ó (u), nie zaś w {tt}67|dyftong{/tt} oł, np. nóm, wóm{mmp3}S7247.mp3{/mmp3}, gódómy{mmp3}S7306.mp3{/mmp3},

mómy{mmp3}S7307.mp3{/mmp3}, nazywómy{mmp3}S7308.mp3{/mmp3}, śpiewómy{mmp3}S7309.mp3{/mmp3}, zabawiómy{mmp3}S7310.mp3{/mmp3} = nam, wam, gadamy, mamy, nazywamy, śpiewamy, zabawiamy {tt}199|Przejście wygłosowego -aj > -ej{/tt}, a więc a > e pod wpływem joty, widać tak jak w wielu innych gwarach polskich w formach trybu rozkazującego czasowników o tematach zakończonych na a, np. pamiyntejcie{mmp3}S7239.mp3{/mmp3}, dej {mmp3}S7311.mp3{/mmp3} = pamiętajcie, daj, a także w {tt}315|wygłosie{/tt} przysłówków tutaj, dzisiaj {mmp3}S7312.mp3{/mmp3} = tutaj, dzisiaj. Samogłoska é pochylone, tak jak na całym Śląsku i w wielu innych gwarach Polski, jest dźwiękiem różnym od e. Często słyszymy ją jako e y, tj. dźwięk pośredni między e i y || i, np. biejdyne{mmp3}S7249.mp3{/mmp3}, kobieyta {mmp3}S7314.mp3{/mmp3} = biedne, kobieta; najczęściej jednak utożsamia się z y, np. sczyry{mmp3}S7219.mp3{/mmp3}, pyrz{mmp3}S7265.mp3{/mmp3}, = szczery, perz. Niekiedy po spółgłoskach miękkich można usłyszeć dźwięk pośredni między e a i (ie), np.: ziemia {mmp3}S7248.mp3{/mmp3} = ziemia, lub rzadziej i, np. ni {mmp3}S7251.mp3{/mmp3}, ni umicie {mmp3}S7313.mp3{/mmp3} = nie, (nie) umiecie. Nierzadko – podobnie jak na innych obszarach gwarowych – dochodzi do ścieśnienia e przed spółgłoskami r, rz, np. piyrszy{mmp3}S7252.mp3{/mmp3} i do przejścia -ej w i lub y, np. barziy{7268.mp3{/mmp3}} = bardziej. Do zjawisk związanych z wymową e jasnego mających często różny (czasem szerszy ogólnogwarowy) zasięg należy: - Zmiana barwy e przed spółgłoskami nosowymi, np. w tyn{mmp3}S7253.mp3{/mmp3}, jedyn {mmp3}S7370.mp3{/mmp3}, owszym {mmp3}S7371.mp3{/mmp3}, piosynkami {mmp3}S7372.mp3{/mmp3}, dzieckiy {mmp3}S7315.mp3{/mmp3}, Niymiec {mmp3}S7316.mp3{/mmp3}, wintylu {mmp3}S7317.mp3{/mmp3}, z masołkiym {mmp3}S7318.mp3{/mmp3} = ten, jeden, owszem, piosenkami, potem, dzieckiem, Niemiec, wentyl, z masełkiem . Niekiedy pojawia się tu wtórna nosówka, np. potyn {mmp3}S7373.mp3{/mmp3}, z bydłyn = z byłem, jan = ja, tj. jem, co łączy te gwary z obszarem Śląska środkowego. - Zachowanie miejscami pierwotnej samogłoski ‘e w miejscu ogólnopolskiego ‘o, np. pierón, mietła, mietłołrz, gnietan = piorun, miotła, miotlarz, gniotę [zob. {tt}195|przegłos{/tt}], - Formy bez tzw. {tt}218|e ruchomego{/tt}, np. mech – mecha, szewiecki = mchu, szewski, także częstsze niż w języku standardowym postaci przyimków we /ze / se (we soli, ze pieca itp.). - Wymowa typu jegła, jeskra, czyli wymiana psł. *jL w je. - Wymowa połączenia eł jako oł [zob. {tt}233|samogłoski przed spółgłoskami półotwartymi ustnymi{/tt}], np. pudołko, Pawoł = pudełko, Paweł (z tym łączy się częsta na Śląsku wymowę dziołchy {mmp3}S7319.mp3{/mmp3} = dziewczuchy). Samogłoska ó pochylone niekiedy zbliża się w wymowie do u por. kościół{mmp3}S7255.mp3{/mmp3}, kójmi {mmp3}S7320.mp3{/mmp3}, w domu {mmp3}S7321.mp3{/mmp3}, ale w wielu miejscach Śląska północnego dawne ó pochylone zachowuje artykulację pośrednią między o a u, np. doumki {mmp3}S7254.mp3{/mmp3}. W części gwar północnośląskich (po północną granicę Opolskiego) samogłoska ta wykazuje tendencję do {tt}68|wymowy dyftongicznej{/tt} jak ół lub óy || ły, np.: dróyga, łyzkłe || łyzkoe = droga, łóżko, nawiązując do dialektu wielkopolskiego. W tej części obszaru północnośląskiego także samogłoska o jasne (odpowiednik ogólnopolskiego o) może być wymawiana dwugłoskowo (dyftongicznie), oe || łe ||., np. cłe (co), koewol = kowal. W gwarach północnośląskich samogłoska o podlega także silnej {tt}145|labializacji{/tt} por.: ło przeszłości połopowiadali{mmp3}S7215.mp3{/mmp3}, łobydwie{mmp3}S7321.mp3{/mmp3}, łod jesieni{mmp3}S7322.mp3{/mmp3}, łojcowie{mmp3}S7323.mp3{/mmp3}, łon{mmp3}S7324.mp3{/mmp3}, łostrugać{mmp3}S7325.mp3{/mmp3} = o przeszłości poopowiadali, obydwie, od jesieni, ojcowie, on, ostrugać, jak w gwarach zachodniej i południowej Polski. Ulega też często ścieśnieniu pod wpływem spółgłosek półotwartych, np. pra starzikuma{mmp3}S7243.mp3{/mmp3} = starzykoma, tj. przodkami, słómoum{mmp3}S7244.mp3{/mmp3}, na końcu {mmp3}S7326.mp3{/mmp3}, regionalne {mmp3}S7327.mp3{/mmp3}, żóna{mmp3}S7328.mp3{/mmp3} = słomą, na końcu, regionalne, żona. Samogłoski y oraz i na ogół zachowują barwę taką w polszczyźnie ogólnej, ale czasem podlegają zmianom pod wpływem sąsiadujących z nimi {tt}256|spółgłosek półotwartych{/tt}, np. buło{mmp3}S7256.mp3{/mmp3}, łobroniuł{mmp3}S7257.mp3{/mmp3} = było, obronił; gdzie doszło do {tt}202|przejścia wygłosowego lub śródgłosowego ił, ył > uł{/tt}, tj. do cofnięcia artykulacyjnego pod wpływem ł w tej samej sylabie. Przed spółgłoskami półotwartymi ustnymi l, ł i nosowymi samogłoska i niekiedy obniża się, przechodząc w y lub ie, np. łostawieli{mmp3}S7266.mp3{/mmp3} = zostawili. W gwarach śląskich samogłoska i przechodzi niekiedy w y pod wpływem wymowy niemieckiej, np. richtyg, także w wyrazach rodzimych, np. nyzyny, ynaksze pany {mmp3}S7329.mp3{/mmp3} = nizyny, inaksze, pani, czy ino wymawiane jak yno{mmp3}S7261.mp3{/mmp3}. Na całym Śląsku zachowała się samogłoska i po spółgłoskach historycznie miękkich, zwłaszcza rz i sz, np. wierzi{mmp3}S7263.mp3{/mmp3}, pra starzikuma{mmp3}S7243.mp3{/mmp3}, maszinoma{mmp3}S7262.mp3{/mmp3} = wierzy, starzykoma, maszynoma, barzi{mmp3}S7268.mp3{/mmp3} = bardziej z jednoczesnym {tt}200|przejściem wygłosowego -ej > -i/-y{/tt}. Samogłoska i, tak jak w wielu gwarach, podlega też {tt}190|prejotacji{/tt}, np.

przywojite{mmp3}S7258.mp3{/mmp3}.Przy wymowie samogłoski u pod wpływem spółgłosek półotwartych może dochodzić do {tt}D rozszerzenia artykulacyjnego, do ó || o, np. brónet, grónt itp. W środku wyrazu głoska u zanika w sylabach -u-, -łu-, -wu-, (dziółcha, chałpa zam. chałupa) itp.Gwary śląskie cechuje zróżnicowana wymowa {tt}231|samogłosek nosowych{/tt}, odpowiedników literackich samogłosek: ę i ą, tj. nosowego o, zwłaszcza wymowa samogłoski ę jest niejednolita. W gwarach opolskich barwa głoski ę zależy od jej miejsca w wyrazie (tj. od tego, czy pojawia się na końcu wyrazu, czy w środku lub, a tu dodatkowo od sąsiedztwa fonetycznego). {tt}304|Wąska (zwiężona) wymowa samogłosek nosowych{/tt} to jeden ze sposobów artykulacji nosówek. Zasadniczo w gwarach północnego Śląska jest wymawiana wąsko nosówka tylna ą jak oun || on lub un || un nosowe, np. plundrowali{mmp3}S7246.mp3{/mmp3}, ślunsko{mmp3}S7214.mp3{/mmp3}, munka {mmp3}S7330.mp3{/mmp3}, nie sun {mmp3}S7331.mp3{/mmp3}, pieniundze {mmp3}S7332.mp3{/mmp3}, na poczuntku {mmp3}S7333.mp3{/mmp3}, sum {mmp3}S7334.mp3{/mmp3}, wyciunć {mmp3}S7335.mp3{/mmp3} = plądrowali, śląska, mąka, nie są, pieniądze, na początku, są, wyciąć. W wygłosie zaś często charakteryzuje się {tt}212|rozłożoną wymową{/tt}, np. słómoum{mmp3}S7244.mp3{/mmp3} = słomą. W gwarze opolskiej samogłoska przednia ę po spółgłoskach miękkich brzmi jak in || yn lub in || yn przed spółgłoskami szczelinowymi, np. ciynsko{mmp3}S7202.mp3{/mmp3}, ksiyndzoł{mmp3}S7238.mp3{/mmp3}, pamiyntoł{mmp3}S7213.mp3{/mmp3}, wszyńdzie {mmp3}S7336.mp3{/mmp3} = ciężko, księdza, pamięta, wszędzie Po spółgłoskach twardych zaś oraz na końcu wyrazu (tu niezależnie od poprzedzającej ją głoski) wymawiana jest szeroko, jak a nosowe, np.: rankoma{mmp3}7242.mp3{/mmp3}, bandzie{mmp3}S7337.mp3{/mmp3}, mancyć {mmp3}S7338.mp3{/mmp3}, zamby{mmp3}S7339.mp3{/mmp3} = rękoma, męczyć, zęby.W wygłosie zachowuje rezonans nosowy, np. ziemian {mmp3}7241.mp3{/mmp3} = ziemię, lub traci nosowość i jest artykułowana jako a, np. mowa {mmp3}S7221.mp3{/mmp3}, na wojna{mmp3}S7240.mp3{/mmp3}, na Opolszczyzna {mmp3}S7340.mp3{/mmp3}, Pan Bóg mu stworzył Ewa {mmp3}S7341.mp3{/mmp3}, pojać ją za żona {mmp3}S7342.mp3{/mmp3}= mowę, na wojnę. Taką samą artykulację ma samogłoska ę w gwarze kluczborskiej, natomiast w niemodlińskiej zawsze ma wymowę szeroką, czyli brzmi jak nosowe a, tj. ą, w gwarze sycowskiej zaś każdej pozycji ogólnopolskie ę jest wymawiane wąsko, jako in, yn. Gwara MazurzenieWymowa ę po miękkich w śródgłosie Wymowa ę po twardych w śródgłosieWymowa ę w wygłosie Wymowa połączeń typu ENniemo-dlińska występujesyja, capkaę jak ą ciężkoę jak ązaby, zambywidzą|aten ciemny dzień || tyn ciymny dziyń brak paralelizmu między wymową samogłoski nosowej a artykulacją grupy ENopolskawystępujesyja, capka ę jak incinżkoę jak ązabywidzą || widzaten ciemny dzień || tyn ciymny dziyń brak paralelizmu między wymową samogłoski nosowej a artykulacją grupy ENklucz-borska sycowskawystępujesyja, capkaę jak incinżkoę jak incinżkoę jak ązabyę jak yn (ym, yn)zymbwidzą || widza ten ciemny dzień || tyn ciymny dziyńpoza Sycowskiembrak paralelizmu między wymową samogłoski nosowej a artykulacją grupy EN

Mazurzenie, tendencja do dyftogicznej wymowy samogłoski á pochylone i sposób artykulacji samogłosek nosowych to – według Alfreda Zaręby – to najbardziej wyraziste cechy fonetyczne północnego Śląska, które w połączeniu stanowią o odrębności tej części obszaru śląskiego. W zakresie wymowy spółgłosek na uwagę zasługuje kilka zjawisk, takich jak:- {tt}15|Antycypacja miękkości{/tt}, np. najsi{mmp3}S7259.mp3{/mmp3}, do kojścioła {mmp3}S7343.mp3{/mmp3}, kwajśniejsół {mmp3}S7344.mp3{/mmp3}, majślonka {mmp3}S7345.mp3{/mmp3}, wiejs {mmp3}S7346.mp3{/mmp3}, zajs {mmp3}S7347.mp3{/mmp3} zamiast nasi, do kościoła, kwaśniejsza, maślanka, wieś, zaś, czy trzydziejsi{mmp3}S7260.mp3{/mmp3}, która łączy gwary tej części Śląska z dialektem wielkopolskim, a także narzeczeniami łużyckimi; - Nieznaczone lub niekonsekwentne miękczenie k, g przez samogłoski przednie, które występuje w gwarach na południe od Kluczborka i pojawia się także w innych gwarach śląskich, zwłaszcza Śląska środkowego, np. take, jake.- Liczne uproszczenia i redukcje spółgłosek w grupach spółgłoskowych, por. zanik ł, np. chopów{mmp3}S7264.mp3{/mmp3}, mody {mmp3}S7348.mp3{/mmp3}, tucek{mmp3}S7349.mp3{/mmp3} = chłopów, młody, tłuczek; wymowa strz jako szcz, np. szczegli{mmp3}S7267.mp3{/mmp3}= strzegli, trz jako cz, np. czydzieste {mmp3}S7351.mp3{/mmp3}, czecia {mmp3}S7350.mp3{/mmp3}; rz, rs jako ż i sz, np. żany, nołparstek = rżany, naparstek; pomijanie ć w bezokolicznikach, np. gryż, pajś = gryżć, paść; uproszczenia wyrazów typu dziółcha, pado {mmp3}S7354.mp3{/mmp3} = dziewucha, powiedzieć, powiada, czy przeca{mmp3}S7270.mp3{/mmp3} = przed się; siołańdziejsiont{mmp3}S7269.mp3{/mmp3} = siedemdziesiąt. Być może w związku z tą tendencją pozostaje zachowana do dziś na Śląsku staropolska wymowa słowa barziej, jako barziy{mmp3}S7268.mp3{/mmp3}, tj. bez wzmocnienia grupy spółgłoskowej, do jakiego doszło w języku w większości gwar i języku ogólnym; - {tt}298|Upodobnienia{/tt} i {tt}213|rozpodobnienia{/tt} fonetyczne, por. kt > cht, np. chtós{mmp3}S7272.mp3{/mmp3}, chto {mmp3}S7352.mp3{/mmp3},

niechtórzy{mmp3}S7353.mp3{/mmp3} = ktoś; czt > st, np. styrnołstym{mmp3}S7250.mp3{/mmp3} = czternastym. - {tt}266|spółgłoski wstawne{/tt} t i d w {tt}105|grupach spółgłoskowych kontynuujących psł. sr, zr{/tt}, np. strzoda, zdradło = środa, źródło. Niekiedy w wymowie przed grupą -śrz- dochodzi do rozsunienia artykulacyjnego i stwardnienia grupy sr, np. pojsrodku{mmp3}S7217.mp3{/mmp3} = pośrodku.

Odmiana wyrazówRzeczowniki Różnice w stosunku do stanu ogólnopolskiego dotyczą innego rodzaju gramatycznego niektórych rzeczowników, zaszeregowania do innego typu deklinacyjnego, czasem innych końcówek w odmianie. Inny rodzaj gramatyczny mają m.in. rzeczowniki: (ten) balek (pod wpływem niem. Balken), benzyn, uływ, ud || chud (udo) (niemodlińskie) = ogp. ta belka, benzyna, ulewa, to udo, (ta) biedra = ogp to biodro. Część rzeczowników żeńskich spółgłoskowych przeszła do samogłoskowych, np. mysza, wsza = ogp. mysz, wesz. Na uwagę zasługuje zachowanie niektórych końcówek przejętych z dawnej {tt}147|liczby podwójnej{/tt}, np. -oma (-uma) w N. Im., np.: pra starzikuma{mmp3}S7243.mp3{/mmp3}, maszinoma{mmp3}S7262.mp3{/mmp3}, bryckuma {mmp3}S7355.mp3{/mmp3}, gazuma {mmp3}S7356.mp3{/mmp3}, spyrkuma {mmp3}S7357.mp3{/mmp3}, z kobietuma {mmp3}S7358.mp3{/mmp3}, z tymi autuma {mmp3}S7359.mp3{/mmp3} = starzykami, maszynami, bryczkami, gazami, spyrkami, z kobietami, z tymi autami, czy uogólnianie niektórych końcówek, np. -ów w D.Imn. (zjawisko ogólnogwarowe) niezależnie od rodzaju gramatycznego rzeczownika, np. kołów, polów, weselów, babów, wszów = ogp. kół, pól, wesel, bab, wszy. W {tt}175|odmianie rzeczowników męskich{/tt} w mianowniku Im. niektóre rzeczowniki męskoosobowe twar-dotematowe przybierają niekiedy końcówkę –y, np. doktory, chopyi, grołfy, przy czym nie mają one charakteru ekspresywnego – deprecjonującego. Rzeczowniki brat i ksiadz przybierają oboczne końcówki: bratowie || braciół, ksiyndzoł || ksiyndzowie (rzadsza), zawsze jednak zachowuje głoskę dz, por. ksiyndzoł i grołfy panowały{mmp3}S7271.mp3{/mmp3}. W dopełniaczu Ip. (podobnie jak w gwarach prawie całej Polski) zakres użycia końcówki -a jest znacznie szerszy niż w języku literackim, por. np. do lasa, śniega, gnoja itp. W celowniku Ip. natomiast znacznie częściej niż w języku ogólnym pojawia się końcówka -owi, np. bratowi, chłopcowi, psowi itp. W bierniku Ip. rzeczowniki nieżywotne przybierają końcówkę dopełniaczową -a (widzę grzyba, wziąć kija, co pozostaje w związku z tendencją ogólną polszczyzny potocznej). W narzędniku Ip. z końcówki -em powstaje wtórna samogłoska nosowa -yn, z bratyn= z bratem. W miejscowniku Ip. niekiedy rzeczowniki, w których doszło do mazurzenia, przybierają pierwotną końcówkę twar-dotematową -e, np. w kocsie (zam. oczekiwanej -u w koszu). Taka jak w dawnej polszczyźnie jest odmiana rzeczownika tydzień (tydzień), w której odmianie podlega druga część członu: tydnia, , tydniowi…, tydzie, tydni || tydniów… W {tt}175|odmianie rzeczowników nijakich{/tt} na wzmiankę zasługują formy mianownika, typu picie, jedzenie, z tzw. e długim, następnie pochylonym, wymawiane jak i || y, np. pici, jedzynie = picie, jedzenie. Narzuciły one swój typ odmiany innym rzeczownikom, które w M.Ip. miały e (jasne), np. pole, serce. Cechą ta gwary północnośląskie wykazują związek z gwarami zachodniej Wielkopolski. Rzeczowniki te w dopełniaczu Ip. regularnie przyjmują końcówkę a pochylone, np. z Łopoloł {mmp3}S7212.mp3{/mmp3} = z Opol-a. Na uwagę zasługuje rzeczownik dziecio, który w Ip. odmienia się: dziecia, dzieciu, z dziciyn, w Im. dzieci itd. W {tt}175|odmianie rzeczowników żeńskich{/tt} w dopełniaczu Ip. rzeczowników samogłoskowych miękkich utrzymuje się archaiczna, dziś występująca w wielu gwarach, końcówka -e, np. piwnice, studnie = piwnicy, studni. Zapożyczony z niemieckiego rzeczownik muter (w M. i B. W. Ip.) odmienia się następująco: mutry (jak żony), mutrze, mutraę.

Odmiana przymiotników, zaimków i liczebnikówW omawianych gwarach, podobnie jak w innych gwarach polskich, zaimek 3.os. obok funkcji zaimka osobowego zachowuje swoje dawne wskazujące znaczenie (‘ten’ i ‘tamten’) i dwojaką odmianę: zależnych, on łón, łónego, łónemu itd. obocznie do przymiotnikowej łón, łónygo, łónymu. Niekiedy zaimek to używany jest do wzmocnienia, np.: jakito, cyjeto.W odmianie przymiotników w dopełniaczu Ip. występuje końcówka -égo, która w części gwar tego regionu rozszerzyła się także na odmianę zaimków (t-égo). Stopień najwyższy przymiotniki i przysłówki tworzą dawnym przedrostkiem nao-. Niekiedy stopień wyrażany jest opisowo, za pomocą przysłówek barzo i blisko, np. barziej łopity. Na uwagę zasługuje odmiana liczebnika dwa, gdyż miejscami w gwarach sycowskich w okolicy Wschowy zachowały się odrębne (dziś archaiczne) formy dla trzech rodzajów: dwa stoły, dwie okna i dwie krowy.

Odmiana czasownika Różnice między polszczyzną ogólną a gwarami Śląska północnego są pozorne, gdyż często są skutkiem tylko innej wymowy lub {tt}320|wyrównań tematycznych{/tt}, np. końcówkę -(a)m w czasownikach typu gram, wołam, śpiewam, wymawia się końcowe óm jako ón, np. śpiywón. Podobnie zachowują się czasowniki, typu jem, wiem (jan, wian). Do charakterystycznych zjawisk w odmianie czasowników zaliczyć można: - Częste wyrównania i {tt}14|analogie{/tt} tematów w odmianie czasowników typu pioreę pioreę, np. 1. os. Ip.: bieraę, pieraę; 1.os. Im.: bierymy {mmp3}S7360.mp3{/mmp3}, pierymy = bierzemy, pierzemy niekiedy pojadyemy, wożymy, siedzymy. Niektóre czasowniki, np. na -a-, -na- lub spółgłoskowe wykazują wahania w formach czasu przeszłego, np.: zaciłby{mmp3}S7273.mp3{/mmp3}, zaciągłi go {mmp3}S7361.mp3{/mmp3}. Inne też w formie

bezokolicznika zyskują cząstkę -ną-, np. rzeknąć{mmp3}S7274.mp3{/mmp3}. - Zachowanie się jedynie w gwarach sycowskich końcówko -ta (z dawnej {tt}147|liczby podwójnej{/tt} w 2. os. lmn. czasu przeszłego i trybu rozkazującego, np. wiyta {mmp3}S7362.mp3{/mmp3}, musita {mmp3}S7366.mp3{/mmp3}, nazywoła {mmp3}S7365.mp3{/mmp3} = wiecie, musicie.- Końcówka -ma obok -my w 1.os. lm. trybu rozkazującego, np. róbmy || róbma. - Zróznicowana odmiana czasownika być w czasie teraźniejszym. np. 1. os. lp.: jestem || jestech || jázech jest || jázech || já jest || jezech || já jest || já je ; i 1. os. lm.: jesteśmy || jestechmy || myżeśmy są || mychmy są || my są; - Formy dawnego {tt}16|aorystu{/tt} w 1. os. lp. czasu przeszłego, np. -ch (-ech || -zech), np. zech joł robił {mmp3}S7363.mp3{/mmp3}, zech kupił {mmp3}S7364.mp3{/mmp3} = zrobiłem, kupiłem i w trybie warunkowym, np. miołbych (miałbym), mielibychmy, joł bych poszoł (ja bym poszedł), zebych jo mioł-Szerszy zakres użycia imiesłowów biernych pod wpływem języka niemieckiego.

Składnia, słowotwórstwo i słownictwo Nierzadkie są tu konstrukcje powstałe pod wpływem języka niemieckiego, np. widzioł go iś, słyszoł go spiywać; łostoł siedzieć, łostawiuł go stołć; w tym także częstsze posługiwanie się stroną bierną, np. krowy są napajsiune, był łopity, mieć coś porobione itp.). Zjawisko to występuje w wielu gwarach na terenach, które znajdowały się pod zaborem pruskim i austriackim. W gwarze śląskiej zachowała się dawna bezdźwięczna postać przedrostka s-/se- występująca przed spółgłoskami półotwartymi, pojawiająca jako oboczna w stosunku do typowej dla polszczyzny z- || ze-, np.: sebyć ‘zdjąć ubranie’;, srywać || zrywać. W czasownikach wielokrotnych produktywność zachował formant -ować, który odnajdujemy w znanych ze staropolszczyzny formacji, które od połowy XVI zaczęto zastępować formacjami z -y/-iwać, np. zakopować, łopatrować itp. Ten typ formacji ma charakter ogólnośląski. Znaczna część słownictwa śląskiego ma zasięg ogólnopolski, część region śląski dzieli z innymi regionami (np. niewiasta ‘synowa’ (Śląsk i Podhale). Część leksyki odrębnej, swoistej ma charakter ogólnośląski (często są to archaizmy), np. gon (gun) ‘polowanie’;, isty ‘ten właśnie’;, cedzitko ‘sitko’;, ciepać ‘rzucać’;, gańba ‘hańba’;, synek ‘chłopiec’. Ogólnośląski zasięg mają też niektóre germanizmy opa ‘dziadek’;, oma ‘babcia’. Wyrazy, które spotyka się głównie na Śląsku północnym, to np. daka ‘strych’; wobec południowośląskiego powoł, podobnie: kłódka ‘mała beczka’; (płd Śląska ‘kłódka’;), (płd.) masztalnia – kónjski hlyw ‘stajnia’;, wieprzek – browek, byk – burołk || bula, grzib, prawik, rycka ‘rydz’. W słownictwie północnośląskim nie brak również germanizmów, prajz ‘cena, wartość’;, herzog ‘książę’; itp.

Źródła: Alfred Zaręba, Śląskie teksty gwarowe, Kraków 1961, s. 11. Stanisław Bąk, Mowa polska na Śląsku, Wrocław 1974, s. 34. Stanisław Bąk, Gwary ludowe na Dolnym Śląsku. Cz. I. Głosownia, Poznań 1956, s. 46. Stanisław Bąk, O nowy podział dialektów śląskich, „Slavia Occidentalis”;, 28/29, 1971, s. 4-14. Piotr Gołąb, Gwara Schodni i okolicy, Wrocław 1955.